

A zárt ajtók mögött

Egyéves bezártság

A koronavírus 2019-es megjelenésekor még senki sem sejtette, hogy egy világjárvánnyal lesz dolgunk. Azonban ez gyorsan realizálódott, Magyarországon a könyvtárak mindennapi életét is teljes mértékben megváltoztatva, működésüket zárt ajtók mögé korlátozva. Nem volt ez másképp az Egyetemi Könyvtárban (a továbbiakban: EK) sem.

2020 márciusában meglepő gyorsasággal gyűrűzött be a COVID-19 a hétköznapiakra, melyre nagyon gyorsan, előzetes felkészülés lehetősége nélkül kellett reagálnunk. Néhány nap alatt kellett újraszerveznünk a könyvtári dolgozók munkavégzését, és a hallgatók, oktatók, kutatók (illetve további egyetemi dolgozók), valamint nyilvános könyvtár lévén a szélesebb közönség könyvtári ellátását.

Otthoni munkavégzés bevezetése, informatikai erőforrások biztosítása

Az Egyetemi Könyvtárban korábban „ismeretlen fogalom” volt az otthoni munkavégzés, így ennek hardveres és szoftveres informatikai háttere sem volt biztosított. A működésünkhöz szükséges távmunka azonnali elrendelésével 2–3 nap alatt mégis szükséges volt a feltételek megteremtése. Technikailag ezt úgy sikerült megvalósítanunk ilyen rövid idő alatt, hogy a dolgozók saját munkahelyi számítógépét tettük otthonról is elérhetővé távoli asztal szolgáltatáson keresztül. Természetesen – ahogy minden szóba jöhető megoldásnak – ennek is vannak előnyei és hátrányai, amit akkor mérlegelnünk kellett. Legnagyobb előnye, hogy a munkatársak (szinte) ugyanúgy dolgozhatnak távolról, mintha a saját munkahelyi számítógépeik előtt ülnének: megszokott beállításokkal és szoftveres környezettel. Hátránya, hogy a könyvtár épületében található dolgozói munkahelyeknek folyamatosan bekapcsolva kell lenniük, így egy esetleges áramszünet esetén – ami aránylag gyakran előfordul – az összes számítógép leáll és elérhetlenné válik. Ebben az esetben a visszakapcsolásukig csak a felhőalapú erőforrások (pl. a levelezést) lehet távolról elérni. Az épületben a személyes jelenlét ugyan minimális létszámmal – elsősorban portaszolgálattal –, de folyamatosan biztosított volt, ezért az áramszünet miatti kockázatot vállaltuk, a számítógépek szükség szerinti visszakapcsolása megoldható volt. Szoftveres oldalról a távoli asztal gyorsan megoldotta az otthoni munkavégzés biztosítását, ugyanakkor hardveres oldalról is kihívások jelentkeztek. Mivel nemcsak a könyvtár dolgozói, hanem családtagjaik is távmunkára/otthoni oktatásra kényszerültek, számos munkatársnál fennállt a probléma, hogy nem rendelkeznek megfelelő számú számítógéppel.

Nagyjából a könyvtári dolgozók fele igényelt laptopot az otthoni munkavégzéshez. Az EK épületében fellelhető összes eszköz üzembe állításával nehezen, de sikerült ezeket és minden további hardverigényt kielégítenünk. Volt például olyan munkatársunk, akinek az otthoni internetelérése volt alkalmatlan távmunkára, számára hordozható mobilnetes routert biztosítottunk.

Természetesen a szoftveres környezet otthoni biztosítása önmagában nem lett volna elegendő a hatékony munkavégzéshez. A korábban személyes jelenléti folyamatos kommunikációt is szoftveres útra kellett terelni, ezért egyik napról a másikra bevezettük a Microsoft Teams alkalmazást, ami a munkatársak közötti kapcsolattartás alapeszköze lett. Az Egyetemi Könyvtár ebben előnnyel indult, mert a pandémiától függetlenül egy szűk körben már teszteltük a szoftvert, így mindössze a későbbre tervezett bevezetést kellett felgyorsítani, ami aránylag zökkenőmentesen megtörtént.

Olvasók otthoni kiszolgálása

Mivel a könyvtár egyik napról a másikra bezárta kapuit, kezdetben kevés alternatívát tudtunk biztosítani a személyes könyvtárlátogatás pótlására. Egyik ilyen volt az online tájékoztatás bővítése: bevezettük a skype-os (később teamses) videochatet. Az első napok másik fontos lépése volt a könyvtár honlapján egy gyűjtőoldal kialakítása, ahol minden olyan online forrás elérhetőségét közzétettük (és folyamatosan bővítettük, frissítettük), ami otthonról is elérhető.

Jogvédelem otthoni szolgáltatása

A néhány nap alatt bevezetett szolgáltatások önmagukban természetesen nem helyettesítették a könyvtárlátogatást, minimális tűzoltásra voltak csak alkalmasak. Ezért az olyan szolgáltatások fejlesztése is elkezdődött, melyek túlmutattak a kezdeti tűzoltás lehetőségein. E hosszabb bevezetési időt igénybe vevők közül az egyik legfontosabb a jogvédelem otthoni szolgáltatását célzó fejlesztésünk, az „ELTE Könyvtár Böngésző”. Ahogy a neve is tükrözi, ez egy számítógépre, illetve mobileszközökre telepíthető böngészőprogram, amely biztosítja jogvédelem elérését, ugyanakkor megakadályozza, hogy:

- letöltsék,
- nyomtassák azokat,
- tartalmából szövegrészleteket másoljanak ki,
- képernyőképet készítsenek,
- képernyőmegosztást kezdeményezzenek,

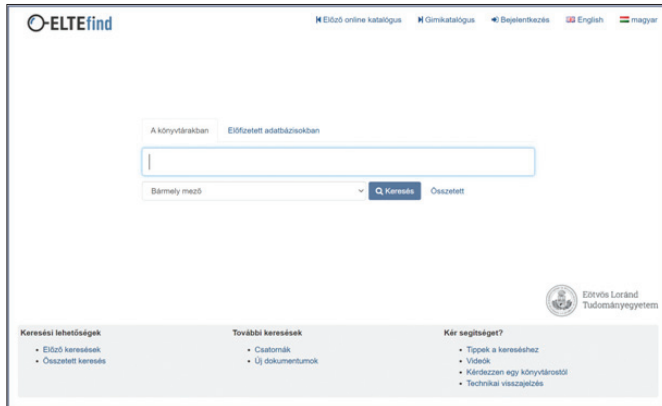
tehát a többszörözés mindenféle lehetőségét ellehetetleníti. Sokaknak erről eszébe juthat a DRM, azonban fontos hangsúlyozni, hogy nem hivatalos technológiákat alkalmazunk, ezért *DRM-jellegű* szolgáltatásként definiáljuk. A megoldásunk nem csak a böngészőprogramból áll, a háttérben egy DSpace repositóriumban

tároljuk a dokumentumokat, melyek két forrásból származnak: könyvtári digitalizálásból és kiadókkal kötött megállapodások alapján nyomdakész pdf fájlokból. A szolgáltatást a második járványhullám idejére sikerült kifejleszteni és üzembe helyezni. Az akkor érvényben lévő enyhített jogszabályi környezet pedig lehetővé tette, hogy a szoftvert igénybe is tudják venni az egyetem polgárai. Sajnos, könyvtári digitalizálással lassan halad(t) a dokumentumok gyarapodása, azonban több kiadó jóvoltából például az Állam- és Jogtudományi Kar teljes kötelező irodalma elérhetővé vált a hallgatók számára. Semmi sem lehet tökéletes, így természetesen a mi megoldásunknak is vannak hiányosságai. Ezek közül a legtöbbször szóvá tett, hogy kizárólag Windows és Android rendszereken fut, ugyanis Apple-eszközökre – fejlesztő híján – nem tudtuk elérhetővé tenni.

A jelenlegi jogszabályi környezetben a jogvédett dokumentumok távoli szolgáltatása már nem lehetséges, azonban ez nem jelenti a fejlesztés tiszavirág-életű létét. Jelenleg az ELTE könyvtári hálózatában alkalmazzuk dedikált terminálokon, és ha a pandémiás helyzet úgy alakul, bármikor ismét elérhetővé tudjuk tenni otthoni felhasználásra.

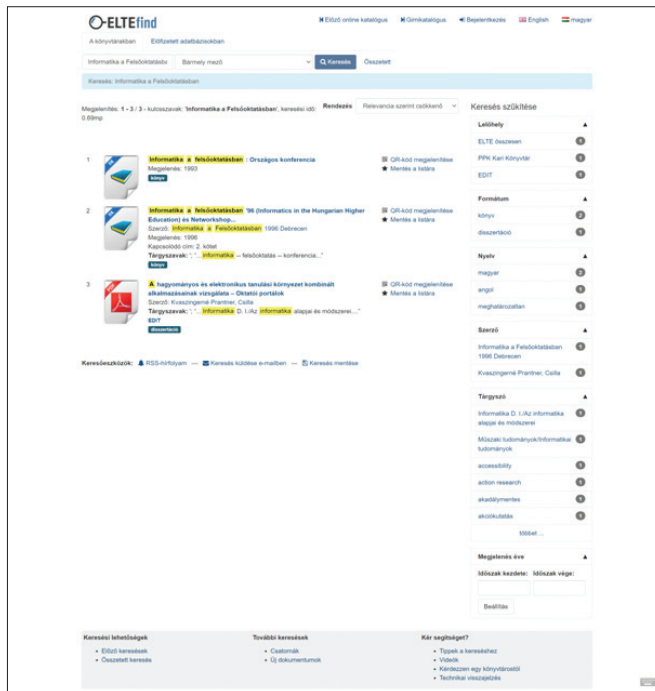
ELTEfind – közös kereső (Discovery)

A pandémiás időszak másik újítása az OPAC-unk lecserélése volt egy VuFind-alapú közös keresőre, ami egy ingyenes, nyílt forráskódú discovery szolgáltatás. Lényege, hogy a beiratkozott olvasóként elérhető forrásokat egyetlen felületen teszi kereshetővé. Az ezzel kapcsolatos munkák már jóval a vilá járvány előtt elkezdődtek, azonban a bevezetését későbbre terveztük. A szoftver megfelelő konfigurálása, testreszabása hatalmas kihívást jelentett az informatikusoknak, főleg úgy, hogy ingyenességéből adódóan nem rendelkezik támogatással. A konfigurálási folyamat a mai napig nem ért a végére és valószínűleg soha nem is fog. Ahogy újabb és újabb forrásokat teszünk benne kereshetővé, úgy jelennek meg újabb és újabb nehézségek, amikre megoldást kell találni. Például jelenleg az egyik legnagyobb problémánk, hogy technológiai okokból egyelőre nem sikerül megvalósítani a valós egy ponton történő keresést. Jelenleg a felület virtuális fülek segítségével két részre van osztva.

1. ábra. Az ELTEfind kezdőoldala

„A könyvtárakban” fülön a könyvtár papíralapú és online dokumentumállományában lehet keresni. Ez gyakorlatilag a korábbi OPAC és az intézményi repozitórium (ELTE Digitális Intézményi Tudástár – EDIT) közös keresője, amely az eredményeket egy közös találati listában jeleníti meg.

2. ábra. Találati lista

„Az előfizetett adatbázisok” fülön lehetséges az előfizetett tartalmakban keresni. Egyelőre nem sikerült minden forrást becsatornázni, azonban folyamatosan bővítjük a számukat, illetve igazítjuk az egyetem aktuális előfizetéseisehez.

Maga a kereső a modern trendeknek igyekszik megfelelni. Egy pontból kiindulva facettás szűrés lehetőségével biztosítja, hogy a találati halmazunk a legrelevánsabb legyen, de természetesen rendelkezésre áll az OPAC-okban megszokott összetett keresési lehetőség is.

The screenshot shows the ELTEfind search interface. At the top, there are navigation links for 'Előző online katalógus', 'Könyvtárkatalógus', 'Bejelentkezés', 'English', and 'magyar'. Below this is a search bar with 'Keresés / Összetett' and a search button. The main section is titled 'Összetett keresés a könyvtárakban'. It features a 'Kulcsszó:' field with three input boxes and 'Összes mező' dropdowns. To the right, there is an 'Egyezés:' dropdown set to 'ÉS'. Below the search fields are options for 'Keresésmódo hozzáadása' and 'Kereséscsoport hozzáadása'. A 'Keresés' button is present, along with a 'Törés' button. Below the search area, there is a 'Szűkítés az alábbira' section with a note: '(A Ctrl (vagy Cmd) billentyű lenyomva tartásával több opció is kiválasztható.)'. This section contains four filter categories: 'Nyelv:', 'Dokumentumtípus:', 'Különgyűtemény:', and 'Lelőhely:', each with a list of options.

Nyelv:	Dokumentumtípus:	Különgyűtemény:	Lelőhely:
afrikaans	audiovizuális anyag	18. századi könyv	ÁJK Kari Könyvtár
akkád	CD	antikva	Bárczi Általános Iskola Kvt.
albán	diszertáció	barokk	BGGYK Könyvtára
altaj	folyóirat	e-book	BTK Angol-Amerikai Intézet

3. ábra. Összetett keresés

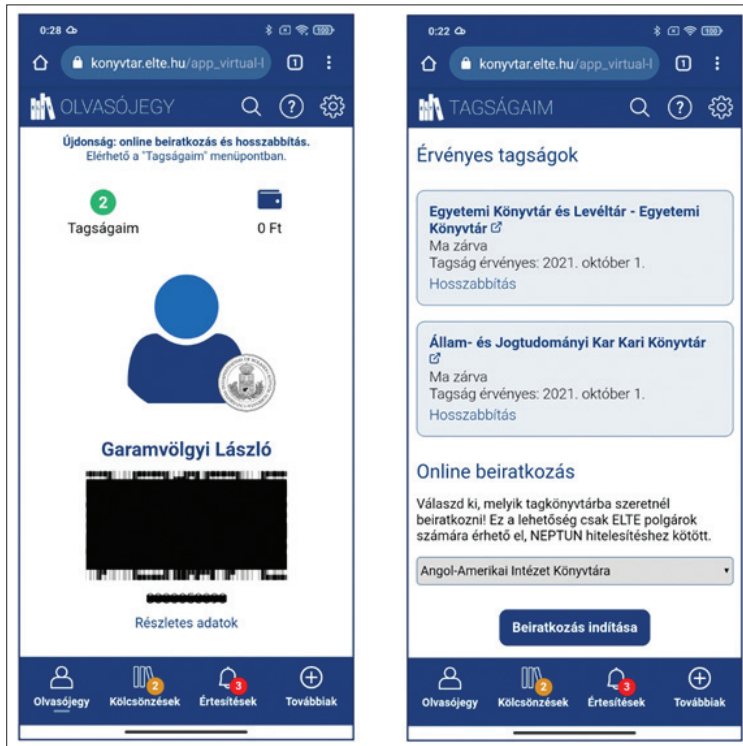
ELTE Könyvtár WebApp

A zárt ajtók mögött nemcsak teljesen új szolgáltatások bevezetésén dolgoztunk, hanem a meglévők megváltozott igényekhez igazításán is. Ennek egyik érintettje az ELTE Könyvtár WebApp, amely ugyan fiatal szolgáltatás a palettánkon, a pandémia miatt mégis aktuálissá vált a továbbfejlesztése.

A WebAppot elsődlegesen azzal a céllal tettük elérhetővé¹ 2019 szeptemberében, hogy részben kiváltsuk a papíralapú olvasójegyeket egy virtuális változattal, továbbá mobil eszközre szabottan elérhetővé tegyünk olyan könyvtári funkciókat, melyeket az olvasók gyakran használnak. Ilyen például a pénzügyek és a könyvtári tagságok követése (ELTE könyvtárakban), a kölcsönzések ellenőrzése és hosszabbítása, a virtuális nyomtató- és fénymásoló kártya vásárlása és a katalógus gyors elérése. Fontos funkciója még a rendszernek az értesítési lehetőség: a felhasználók 6 kategória segítségével szabhatják személyre az üzeneteket (átvehető raktári kérés, lejáró kölcsönzés, lejáró tagság, rendkívüli nyitva tartás, kedvezmények, programok és rendezvények), emellett azt is eldönthetik, hogy alkalmazásértesítés és/vagy e-mail formájában szeretnék-e azokat megkapni.

¹ Promóciós videó: https://youtu.be/HH_p9qau_1E (2021. augusztus 28.)

Miért webapp? Számtalanszor megkapjuk ezt a kérdést, kiegészítve azzal, miért nem „rendes telepíthető alkalmazás”-t készítettünk mobil eszközökre. A válasz a platformfüggetlenség és a könnyű fejlesztettség, melyet az Egyetemi Könyvtár önerőből, a saját informatikusaival végez. Sajnos nem vagyunk abban a helyzetben, hogy külön Android és iOS fejlesztőt foglalkoztathassunk, így ezzel a platformfüggetlen megoldással – melynek lényege, hogy bármilyen eszközön futtatható egy böngészőben – igyekszünk kiszolgálni a mobil eszközök térhódításával fokozódó igényeket. További előnye, hogy nemcsak mobil eszközön használható, hanem akár asztali számítógépeken is, bár a felülete kétségtelenül mobil eszközökre optimalizált.

4. ábra. Az ELTE Könyvtár WebApp felülete

A pandémia által előidézett új elvárásokhoz igazodva a kezdeti funkciókat számos lehetőséggel bővítettük. Ezek többsége olyan, melyek előbb-utóbb bekeverültek volna az alkalmazásba, de a körülmények felgyorsították a megvalósítást. Legfontosabb újításunk a beiratkozás és a tagsághosszabbítás online lehetősége, amely korábban semmilyen formában nem állt rendelkezésre az ELTE könyvtáraiban. Ehhez elengedhetetlen volt a felhasználók megfelelő azonosításának

lehetővé tétele, hogy utána beiratkozást tudjanak kezdeményezni: most már az olvasójegy-vonalkód és jelszó páros mellett Neptun-kóddal is be lehet jelentkezni az alkalmazásba. Ez egyrészt kényelmesebbé teszi a mindennapi használatot, másrészt az online beiratkozás feltételeként biztosítja a könyvtár számára, hogy csak valós személy iratkozhatson be „látatlanban”. Ráadásul a kialakított Neptun-kapcsolatnak köszönhetően számos adatot automatikusan át tudunk venni a tanulmányi rendszerből, így azok megadásával nem terheljük a felhasználót. Beiratkozást ELTE-könyvtáranként kell kezdeményezni, és a rendszer a választott könyvtárnak megfelelő Könyvtárhasználati Szabályzatot fogja elfogadtatni a felhasználóval. Ezt utána e-mailben kiküldött link segítségével megerősíteni is szükséges. Bár a WebApp valós idejű kapcsolatban áll az integrált könyvtári rendszerünkkel, az a döntés született, hogy a tagsághosszabbítás ne legyen teljes mértékben automatikus, ezért munkatársi kontroll alatt tartjuk. A beérkezett igényeket a könyvtárosok egy adminisztrációs felületen követhetik (illetve e-mail értesítést is kapnak róla), amit összevetnek a rendszerben tárolt olvasói adatokkal és ellenőrzik az esetleges kedvezményekre való jogosultságot. Ha minden megfelelő, akkor állítják be az adott ELTE-könyvtárba szóló tagságot. Ezt követően az adminisztrációs felületen jóváhagyják (szükség esetén indoklással elutasítják) az igényt, melyről a felhasználó automatikus értesítést kap. Ezzel lezárul a folyamat, amely munkaidőben jellemzően maximum egy órán belül lezajlik.

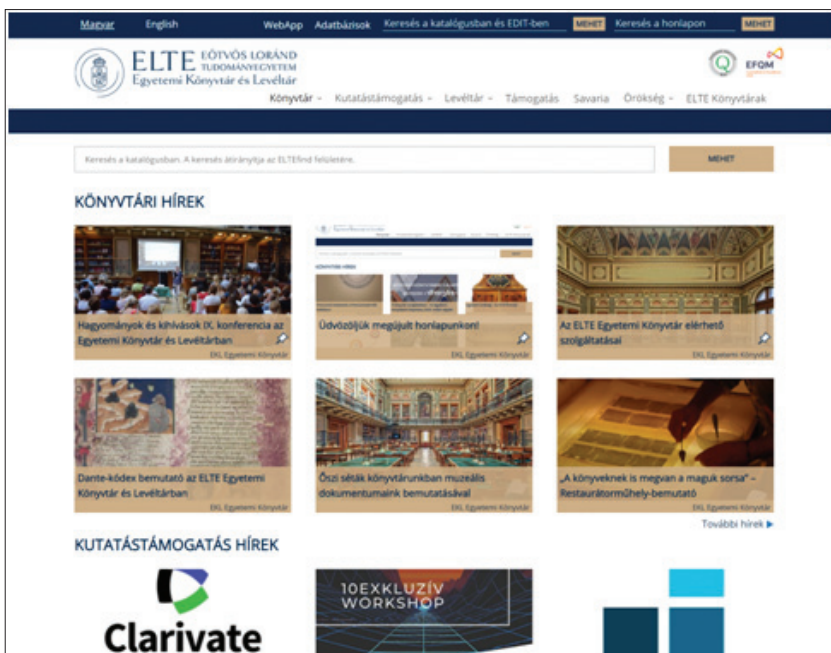
További újdonság a WebAppban a helyfoglalási rendszer megjelenése, melyet azokban az időszakokban alkalmazunk, amikor az aktuális járványhelyzet miatt szükséges a látogatószám korlátozása. A szolgáltatás nem aratott osztatlan sikert sem a hallgatók, sem a munkatársak körében (a könyvtárhasználók például kényelmetlenségként élték meg, hogy hosszabb távú ott-tartózkodáskor is figyelniük kellett a foglalási időpont frissítésére), alkalmazását a járványhelyzet kényszeríti ránk. Talán ez az egyetlen fejlesztésünk, amit nem fogunk megtartani ebben a formában a pandémia elmúltával.

A többi ajtó mögött

Az eddigieken felül a könyvtár számos munkatársa dolgozott honlapunk teljes megújításán, amely nem csak technikai/design megújulást jelent: a tartalmakat átstrukturáltuk, teljes mértékben újraírtuk és tükörfordításban angol nyelven is elérhetővé tettük.² A tartalmak átstrukturálását a felhasználói igények mellett az is indokoltá tette, hogy az elmúlt években az Egyetemi Könyvtár és a Levéltár egyesült, valamint a szombathelyi campus könyvtára is az Egyetemi Könyvtár és Levéltár része lett, emellett az egyetemi örökségkoordináció is bekerült

² Üdvözljük megújult honlapunkon! <https://konyvtar.elte.hu/hu/hir/ekl-egyetemi-konyvtar/udvozoljuk-megujult-honlapunkon> (2021. augusztus 28.)

a tevékenységi körünkbe. Elérhetőség szempontjából az Egyetemi Könyvtár újra önálló honlappal rendelkezik a konyvtar.elte.hu címen, ahogy ez 2011 előtt is volt. Az elmúlt időszakban alkalmazott felépítés, miszerint egy közös portál szolgálta ki az ELTE összes könyvtárát, a felhasználók számára nehezen volt átlátható és értelmezhető, elvesztek a több mint 40 könyvtár információáradatában. Ezért a kari könyvtárak tartalmi a kari honlapokra kerültek át, de megtartottunk egy közös kezdőoldalt is eltekonyvtarak.elte.hu címen. Innen feltérképezhető az ELTE teljes könyvtári hálózata, de bizonyos pontokon már átnavigál az egyes könyvtárak áthelyezett, saját tartalmaira. A teljes struktúraváltás és tartalmi/technikai megújítás hatalmas munka volt, viszont az otthoni munka lehetősége kiváló alkalmat adott az elvégzésére.

5. ábra. Az új honlapunk kezdőoldala

Bár a pandémia teljes mértékben felborította és átszabta a könyvtár aktuális tevékenységét, nem gátolta meg azt, hogy korábbi terveinket is megvalósítsuk. Ahogy lehetőségünk lesz minden olvasói teret újra kinyitni, a fogyatékkal élő könyvtárhasználók számára elérhetővé teszünk egy akadálymentes sarkot, amely akadálymentesített számítógép és hordozható videónagyító mellett egy nagyértékű Active Star 40 teljeskörű Braille rendszert is biztosítani fog, amit pályázati forrásból sikerült beszerezni. Ez negyven modulos rendszerrel egyszerre biztosítja a Braille kijelzést és jegyzetelést látássérült/vak használók számára.

6. ábra. Laptophoz csatlakoztatható Braille rendszer

Jelentős változásokat nemcsak egy világjárvány tud előidézni egy könyvtárban, hanem kitartó munkával a dolgozók is. Sikeres közbeszerzési eljárást lebonyolítva az ELTE 200 millió forintos kerettel adásvételi keretszerződést kötött könyvtári RFID-eszközökre, ami nagy technikai fejlődést jelent a könyvtári hálózat életében. 2021–2024 között az ELTE 18 könyvtárába kerül minimum:

- 1 314 000 db RFID-címke
- 50 db dolgozói munkaállomás
- 32 db állományvédelmi kapu
- 10 db önkölcsönző pult
- 6 db kézi leltározó
- 1 db szabadpolcos könyvvisszavételi állomás

Az eszközök szállítása és beüzemelése már elkezdődött az Egyetemi Könyvtár épületében is. A jelentős címkemennyiség beragasztása időigényes, ezért terveink szerint 2022. őszi félévétől kezdjük el bevezetni az RFID-n alapuló automatizált könyvtári szolgáltatásokat, mint például az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt.

Összegzés

A pandémiás időszak – ahogy minden könyvtár – minket is hatalmas kihívások elé állított, melyek kezelésében igyekeztünk/igyekszünk helytállni. Úgy gondolom, ez többé-kevésbé sikerül, sőt bizonyos tekintetben olyan megoldásokat is alkalmazunk, melyek jó példák lehetnek más könyvtárak számára is.

Rezümé

Ahogy minden (köz)intézmény, úgy az Egyetemi Könyvtár és Levéltár is számos kihívással nézett/néz szembe a világjárvány időszakában. Erre reflektáló új szolgáltatásaink kialakításakor fontos szempont volt, hogy ne csak a pandémia időszakára szóljanak, hanem később is fenntarthatók legyenek és bővítsék szolgáltatási palettánkat. Ilyen például az ELTE Könyvtár Böngésző, ami jogvédett dokumentumok biztonságos megjelenítését teszi lehetővé, illetve az online beiratkozás, melyre pandémiától függetlenül is mutatkozott már igény. A járvány időszakában megváltozott, otthoni környezetbe kényszerült munkavégzés más típusú munkák előtérbe kerülését hozta magával, ami felgyorsította például honlapunk teljes átstrukturálását, tartalmi megújítását. Könyvtárunk belekezdett egyik legnagyobb technológiai fejlesztésébe is: az RFID megoldásoknak köszönhetően hamarosan automatizált könyvtári szolgáltatások igénybevételére lesz lehetőség. Összegezve: több olyan szolgáltatást is bevezettünk, ami jó példa lehet más könyvtárak számára.

Behind the closed doors

Like all (public) institutions, the University Library and Archives also faced/faces many challenges during the pandemic. When our new services has been developed to reflecting this situation, it was an important aspect that they were not only intended for the period of the pandemic, but that they could also be sustained later and expand our range of services. Examples include the ELTE Library Browser, which enables the secure display of copyrighted documents, as well as online registration, which has already been in demand regardless of the pandemic. During the epidemic, the way of the work has changed, it was forced to work at home. It has brought other types of work, which accelerated, for example, the complete restructuring and content renewal of our website. Our library has also begun the development of one of the largest technologies: thanks to RFID solutions, it will soon be possible to use automated library services. In summary: we have introduced several services, that can be a good example for other libraries.

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ
főigazgató-helyettes, osztályvezető
ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár
ORCID: 0000-0002-8792-3718